

EĞİTİM SİSTEMİNDE YENİDEN YAPILANMA VE ÖZELLEŞTİRME ADIMLARI

Erkan AYDOĞAN*

1980'li yıllarda az gelişmiş ülkelerin, kapitalist sisteme entegrasyonunu amaçlayan, ulusal ekonomilerin, uluslararası kapitalist sistemle bütünleşmesini hedefleyen yapısal uyum politikaları, kapitalist sistemin yeniden yapılanma uygulamaları ile hayata geçirilmiştir. 1970'li yılların ortalarından bu yana tüm dünyada yaygınlık kazanan neoliberal politikaların en çok etkilediği alanlar, sağlık ve sosyal güvenlik ile birlikte eğitim sistemleri olmuştur. Kapitalizmin içine girdiği krizden çıkabilmesi için önerilen kamu hizmetlerinin "piyasa"ya açılması geçtiğimiz otuz yılın ana hedefidir. Eğitim ise, en yaygın kamu hizmetlerinden birisi olması nedeniyle neoliberal politikaların merkezinde yer almaktadır. Bu yazıda, eğitim sisteminde yaşanan yeniden yapılanma uygulamaları, ticarileştirme, özelleştirme vb uygulamalar eşliğinde açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar sözcükler: Kamu Hizmeti, Eğitim Sistemi, Yeniden Yapılanma, Ticarileştirme, Özelleştirme.

Uzun süredir kapitalist sistemin genel olarak köklü bir yeniden yapılanma süreci içinde bulunduğu, toplumun hemen her kesimi tarafından dile getiriliyor. Bu durum, sadece sermayenin ulusal ve uluslararası düzeydeki hareketleriyle ilgili olmayıp, aynı zamanda mal ve hizmet üretimi ve emek süreçleriyle ilgili olarak gündeme geliyor. İşin örgütlenmesinden piyasa ilişkilerine, işçi-işveren-devlet ilişkilerinden, devletin yeniden örgütlenmesine kadar geniş bir alanda yaşanan tüm bu değişiklikler, "yeniden yapılanma" olarak tanımlanan temel strateji etrafında şekillendiriliyor.

Yeniden yapılanma, kapitalist devlet aygıtının belirlenmiş ekonomik-politik hedefler doğrultusunda, konum ve işlevleri bakımından yeniden tanımlanarak örgütlenmesi anlamına gelmektedir. Bu gelişme kapitalizmin "kendiliğinden" değişimi ile değil, doğrudan, bilinçli bir müdahale ile sistemin yenilenmesini, bir anlamda kendisini yeniden inşa etmesini ifade etmektedir. 1970'li yıllarda "piyasa ekonomisi"nin, "liberalizm"in yeniden keşfedildiği dönemde başlayan

* Eğitim-Sen Eğitim Uzmanı (erkanaydogan@egitimsen.org.tr).

bu süreç, “Yeni Dünya Düzeni” ile birleşerek kapsamlı ve yaygın bir şekil almaya başlamıştır.¹

Kapitalist devletin yeniden yapılanması, 2. Dünya Savaşı sonrasında yaygın bir uygulama alanı bulunan “sosyal refah devleti” ile kimi hakların yeniden düzenlenmesi ve tanımlanmasını gündeme getirmiştir. Kapitalizm, sosyal refah devletinin kazanımlarını, 1970’lerde girdiği krizden çıkışın temel dayanağı olarak değerlendirmiştir. Kapitalist devlet, 1950-1970 arasında oluşan görece “sosyal” boyutunu (özelleştirme vb. politikalarla) budayarak yeniden özüne dönmüş ve öncesiyle kıyaslandığında daha yıkıcı bir “piyasa devleti”ne doğru, hızlı bir dönüşüm geçirmeye başlamıştır.

1970’li yılların ortalarında başlayan, 1980’lerden itibaren hızlanan dönüşüm programlarının en önemli hedefleri kamu hizmetleridir. Kamu hizmetleri içinde özellikle iki alan, eğitim ve sağlık hizmetleri, söz konusu dönüşüm programlarının temel uygulama noktaları olarak dikkat çekmektedir. Özellikle son yıllarda, başta az gelişmiş ülkeler olmak üzere tüm ülkelerde eğitim ve sağlık hakkına yönelik, olumsuz anlamda ciddi yasal değişiklikler ve uygulamalar söz konusudur.

Kamunun ve ona bağlı olarak gerçekleştirilen kamu hizmetlerinin yeniden yapılanması gerektiğinin savunucuları; dünyanın içinde yaşadığı küreselleşme sürecinin, büyük toplumsal ve politik dönüşümlerin, teknolojik gelişmeler ve benzeri olguların dünyanın her yerinde kamu hizmetlerinin niteliğinin yeniden değerlendirilmesine yol açtığı yorumları yapmaktadır. Bu amaçla 1990’lı yıllarda gündeme getirilen ve imzaya açılan Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS) yeniden yapılanmanın başka bir boyutunu, kamu hizmeti boyutunu gündeme getirmiştir. Bu anlaşmaya göre her şeyin “serbest dolaşıma” tabi olduğu bir dünyada “kamu hizmeti” de serbestleşmeli, piyasaya açılmalıdır. Bu tür bir yapılanma, ulusal ekonomilerin uluslararası ticaretten pay alabilmesi, rekabetçi bir nitelik kazanabilmesi için zorunludur.²

Kamu hizmeti ile kamu varlığının her alanda çözülüşü, şu ya da bu pratik sorunun çözümü için geliştirilmiş herhangi bir formül olarak

¹ Erkan Aydoğanoğlu, “Kamunun Yeniden Yapılanması ve Yeni Personel Sistemi”, 12 Aralık 2006, <http://www.egitimsen.org.tr/index.php?yazi=791>.

² Eğitim Sen, “Kapitalizmin Yeniden Yapılanması ve Eğitim Politikaları”, KESK, *Değişim Sürecinde Kamu Hizmetleri ve Sendikal Politikalar Sempozyumu* içinde, 1-2 Şubat 2003, Ankara, s.82-83.

sunulabilir. Çeyrek yüzyıldan bu yana öyle de sunulmuştur. Ancak, çeyrek yüzyıl sonra, herhangi bir parça çözümü ya da formülü kendi başına gerçeklikmiş gibi ele almanın anlamı olmadığı ortadadır. Açıkta duran ya da gizlenen her gelişme, büyük Politika'nın unsuru olarak hızla ve doğru biçimde değerlendirilebilir.³

Kapitalizmin yeniden yapılanmasına bağlı olarak ortaya çıkan yeni birikim ve emek süreçleri içinde, sermaye ile emek arasındaki geleceksel ilişki bugün, gerek yapısı ve gerekse içeriği açısından köklü bir değişimle karşı karşıyadır. Bir tarafta kapitalist devletin yeniden yapılanmasının ilk adımı olan kuralsızlaştırma (deregülasyon) ile ifadesini bulan liberalleşme eğilimleri ve buna bağlı olarak ortaya çıkan özelleştirme politikaları; diğer tarafta devletin, kamunun piyasanın ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmesi (reregülasyon) pratikleri ile gündeme gelen gelişmeler yaşanmaktadır.⁴

Yeniden yapılanmanın başlıca hedefleri şunlardır: Devletin iş çevrelerinin çıkarlarına hizmet etmesini garantilemek; devletin iç işlerinin iş hayatına model oluşturmasını sağlamak ve politikaları devlet kurumlarının dışına taşımak, yani devlet kurumlarının seçmenlerden ya da var olan sosyal faaliyetlerden gelecek siyasi baskılara maruz kalması ihtimalini azaltmak.⁵

Kamu hizmetlerinin bir tekel olarak değerlendirildiği ve özel sektöre devredildiğinde sadece ekonomik anlamda ne kadar büyük bir değer yaratacağı düşünüldüğünde, insan aklının sınırlarını zorlayan rakamlarla karşılaşılır. Tekel olarak düşünülen hizmetlerin muhtemel yeni kapitalist sahipleri kamuyla, kamu hizmeti anlayışıyla özdeşleşmiş eğitim, sağlık gibi alanları “piyasa ilişkileri” içine çekmeyi dayatırken, tek düşündükleri bu işten ne kadar kar edileceği olmaktadır. Bu noktada yeniden yapılanma için belirlenen hedeflerin, gerek yaygınlığı gerekse niteliği bakımından eğitim, sağlık gibi toplumun tüm kesimlerini doğrudan ilgilendiren ve kamusal niteliği ağır basan alanlar olması şaşırtıcı değildir. Yeniden yapılanmanın buralardan başlatılması, kapitalist sistemin ne kadar büyük ve kapsamlı bir yenilenmenin peşinde oldu-

³ Nuray Ertürk Keskin ve Aytül Güneşer Demirci, *Eğitimde Çürüyüş*, KİGEM Özelleştirme Değerlendirmeleri No:1, Ankara, 2003, s.IX.

⁴ Erkan Aydoğanlı, *Eğitimde Toplam Kalite Yönetimi Gerçeği*, Eğitim Sen, İkinci baskı, Ankara, 2003, s.2

⁵ Michael Apple, “Eğitim, Piyasalar ve Denetim Kültürü”, *Küreselleşme ve Eğitim*, (Ed. Ebru Oğuz, Ayfer Yakar), Dipnot, Ankara, 2007, s. 11.

ğunun ve hedefine ulaşmak için ortaya koyduğu kararlılığın en somut göstergesidir.⁶

Türkiye’de kamunun yeniden yapılandırılması sürecinin başlangıcı olarak, dünya kapitalizmine uyum amacıyla kabul edilen 24 Ocak 1980 kararlarının etkisi büyüktür. Ardından IMF ile yapılan Stand By düzenlemesi ve 1980 Dünya Bankası “Yapısal Uyum Kredisi” yeniden yapılanmayı hızlandırmıştır. Bu dönemde başlatılan “liberal ekonomiye geçiş” uygulamalarının son ayağını, son dönemde kamu emekçilerinin temel gündemini oluşturan yasal düzenlemeler oluşturmaktadır. Söz konusu bütün düzenlemelerin amacı, kamu emekçilerin ekonomik-sosyal haklarını tasfiye ederek yerine, sermaye sınıflarının “doğrudan” yönetiminde, yeni bir devlet yapılanması gerçekleştirmektir. Yapılmak istenen değişikliklerin temelinde, son yıllarda sık sık yaşanan krizleri aşmanın çaresi olarak gösterilen “kapitalizmin yeniden yapılanması” ihtiyacı vardır.⁷

Türkiye, kamu hizmetlerinin serbestleştirilmesini (özelleştirilmesi) içeren GATS anlaşmasını 1995 yılında onaylamıştır. Bu anlaşmanın gereği olarak, kamunun ağırlığı olan ve kamu hizmeti anlayışının bir sonucu olarak gerçekleştirilen eğitim, sağlık, iletişim vb alanların, “yeniden yapılanma” anlayışı çerçevesinde biçimlendirilmesi, bu yolla uluslararası kapitalist sistemle bütünleşmesi hedeflenmiştir. Yeniden yapılanmanın eğitim alanında çeşitli “projeler” aracılığıyla hayata geçirilmek istenmesi, eğitim sistemine yönelik ne kadar kapsamlı bir “operasyon” ile karşı karşıya olunduğunun göstergesidir.

Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO) gibi uluslararası kuruluşlar özellikle, tam anlamı ile piyasaya açılmamış ülkelerin kamu hizmetlerinin “rekabetçi” bir yapıya kavuşması amacıyla “uyum programları” hazırlamış, bu programların hayata geçirilmesi için milyon dolarlarla ifade edilen rakamlarda krediler vermiştir.⁸ Türkiye’nin de taraf olduğu GATS ve benzeri uluslararası

⁶ Eğitim Sen, “Kapitalizmin Yeniden Yapılanması ve Eğitim Politikaları”, KESK, *Değişim Sürecinde Kamu Hizmetleri ve Sendikal Politikalar Sempozyumu* içinde, 1-2 Şubat 2003, Ankara, s. 84.

⁷ Erkan Aydoğanlı, “Kamunun Yeniden Yapılanması ve Yeni Personel Sistemi”, <http://www.egitimsen.org.tr/index.php?yazi=791>, 12 Aralık 2006.

⁸ Eğitim Sen, “Kapitalizmin Yeniden Yapılanması ve Eğitim Politikaları”, KESK, *Değişim Sürecinde Kamu Hizmetleri ve Sendikal Politikalar Sempozyumu* içinde, 1-2 Şubat 2003, Ankara, s. 87.

anlaşmalar, Avrupa Birliği ve Dünya Bankası ile imzalanan çok sayıda kredi anlaşması, pek çok kamu hizmeti alanı gibi eğitimin de “serbest piyasaya” ve “rekabete” açılmasını hedeflemektedir.

Tüm kamu hizmetleri kapsamında yürütülen GATS’a ilişkin yapılanmanın sosyal ve siyasal programı içindeki en önemli ayağını, eğitim politikası belirleyecektir. Çünkü eğitimin bir örgün eğitim, bir de yaygın eğitim olarak belirlenmiş iki unsurunun da çerçevesini çizen GATS, yaygın eğitim alanında, radyo, TV, sinema, fotoğraf, kitap, kaset vb gibi, herkese açık satışa sunulan materyallerde, ticari kuralları ve yönetim biçimi ile ilgili en geniş propaganda olanaklarını genişletirken, okullar ve dershaneler gibi örgün eğitim alanında da kendi ticari kurallarını belirlemektedir.⁹

Kitlesele eğitimden ticari eğitime geçiş süreci olarak tanımlayabileceğimiz değişiklikler, eğitim sistemlerinin kapitalist üretim süreçlerine uyumlu hale getirilmesi ve istihdam yapısındaki değişime uyarlanması sürecinden bağımsız değildir ve bu ikili karakter eğitimdeki yeniden yapılanmanın temelini oluşturmaktadır.

EĞİTİM SİSTEMİNDE YENİDEN YAPILANMA

Eğitim hakkının bir insan hakkı olarak kabul edilmesiyle birlikte, pek çok gelişmiş kapitalist ülkede parasız eğitim hakkı ön plana çıkmıştır. Ancak 1970’li yılların ortalarından itibaren etkisini hissettiren neoliberal yaklaşımlar, her alanda olduğu gibi eğitim alanında da “serbest rekabet”in geçerli olduğunu savunmuş ve ulusal ekonomilerin rekabetçi bir nitelik kazanmasının ancak kamuya ait, onunla özdeşleşmiş hizmetlerin ticarileştirilerek “piyasa ilişkileri içine çekilmesi”, dolayısıyla özelleştirilmesi ile mümkün olabileceğini iddia etmişlerdir. Eğitimin ticarileştirilmesi uygulamaları GATS ile birlikte hız kazanmış olsa da, fikir ve uygulama olarak GATS’ın çok öncesine dayanmaktadır.

Neoliberalizmin ilk uygulamalarından birisi olan kupon planının (voucer plan) başta Şili olmak üzere, Latin Amerika’daki, ABD’deki uygulama örnekleri ve sonuçları bilinmektedir.¹⁰ “GATS’ın eğitimin özelleştirilmesindeki belirleyiciliği, bu anlaşmanın hem özelleştirme sürecine belirgin bir hız kazandırmasından hem de daha önce ulusal sermayeye açılan alanları artık uluslararası tekellere açıyor olmasından

⁹ Eğitim Sen, *a.k.*, s. 87-88.

¹⁰ Bu konuda ve eğitimde diğer neoliberal uygulamalar konusunda bakınız, Michael W. Apple, *Neoliberalizm ve Eğitim Politikaları Üzerine Eleştirel Yazılar*, Eğitim Sen Yayını, 2004.

kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda eğitim, ‘ulusal’ olmaktan öte, ‘ulusaşırı’ bir nitelik kazanmaktadır”.¹¹

Yeniden yapılanmanın en önemli öğelerinden birisi eğitim ve eğitim sistemleridir. Eğitim sistemi en yaygın kamu hizmetlerinden birisi olarak ortaya çıkması nedeniyle yeniden yapılanma politikalarının merkezinde yer almaktadır. Eğitim sistemi “çağın gereklerine” göre yeniden düzenlendiğinde, diğer kamusal hizmet alanları, bu düzenlemeye kendiliğinden uyum sağlayabilmelidir. Bu nedenle bir ülkenin, örneğin Türkiye’nin eğitim sistemi, devletin, diğer kamu alanlarının yeniden oluşturulması için lokomotif görevi görebilir. Bu nedenle “eğitim sisteminde yeniden yapılanma” bir bütün olarak kapitalist sistemin kendisini yenileyebilmesi için olmazsa olmaz bir önem taşımaktadır.¹²

Piyasa için önemli olan talebin yüksek olmasıdır. Kamu hizmetleri nitelikleri gereği, kendiliğinden yüksek bir talep potansiyeli taşır. Yüksek talep ise ister istemez, şirketlerin, tekellerin iştahını kabartan, onları bu alanlara yönlendiren temel faktördür. Bu öneriler ilk olarak Latin Amerika ülkelerden başlamış, kısa süre içinde diğer az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin gündemlerine girmiştir. “Sermayenin eğitim alanına el atması eğitimin yeniden yapılandırılması politikalarında önemli bir adım olmakla birlikte, devlet okullarının varlığı, piyasada özel okulların aleyhine bir “haksız rekabet” olarak değerlendirilir. Bu durum neoliberalizmin önde gelen savunucularından M. Friedman tarafından “devlet elinde tutulacak okullarda eğitim giderlerini karşılayacak ücretler alınmalı ve böylece devlet desteği görmeyen okullarla eşit koşullarda rekabet sağlanmalı” şeklinde ifade edilmektedir.¹³

Neoliberalizmin temel söylemi, “piyasaların” iyi ve yararlı olduğu, piyasalara nereden gelirse gelsin her türlü müdahalenin kötü olduğu şeklindedir. Neoliberalizmde toplumsal ve siyasal alan iktisadi alan içinde ve iktisadi alana göre yeniden tanımlanmakta; birey profili, bilginin niteliği ve kalkınmanın biçimi yeniden düşünülmektedir. Siyasal ve toplumsal alanın piyasa mantığı içinde ve bu mantığa göre yeniden tanımlanması, devletin birçok kuruma olduğu gibi eğitime müdahalesinin de yanlış olduğu yönündeki değerlendirmeleri artırmıştır. Nitekim

¹¹ Nuray Ertürk Keskin ve Aytül Güneşer Demirci, *Eğitimde Çürüme*, KİGEM Özelleştirme Değerlendirmeleri No:1, Ankara, 2003, s. 43.

¹² Erkan Aydoğanoglu, *Eğitimde Toplam Kalite Yönetimi Gerçeği*, Eğitim Sen, Ankara, 2003, s.15-16.

¹³ Aydoğanoglu, *a.g.k* , s. 50.

Milton Friedman, devletin eğitime yaptığı müdahalenin eğitim standartlarını düşürdüğünü, öğrenimin motivasyonunu sağlayamadığını ve karlılık olmadan maliyetleri artırdığını ileri sürmektedir.¹⁴

Eğitimde yeniden yapılanma, kuşkusuz diğer alanlardan bağımsız olarak ortaya çıkmamaktadır. 1980’li yıllarda az gelişmiş ülkelere, kapitalist sisteme uyumu ve onlarla bütünleşmesini amaçlayan ve ulusal ekonomilerin, uluslararası kapitalist sistemle bütünleşmesini hedefleyen yapısal uyum politikaları, bir bütün olarak kapitalist sistemin yeniden yapılanması amacıyla hayata geçirilmiştir. Yapısal uyum politikalarının ilk ayağı olan “serbest piyasa ekonomisi”nin kurumsallaşması için öne sürülen en önemli istek ise, şimdiye kadar kamu eli ile yürütülen ve “kamusal yarar”, “kamu hizmeti” gibi kavramlarla ifade edilen hizmetlerin, piyasa ilişkilerine terk edilmesi ve “kâr ilkesi” çerçevesinde yeniden tanımlanmasıdır.¹⁵

Eğitimin piyasa ekonomisi içine çekilmesi çabalarından iki sonuç çıkarılabilir; birincisi, tüm eğitim kurumları serbest piyasa ve serbest rekabete uygun hareket etmek zorundadır. İkincisi, devlet, eğitim hizmetini sunmaktan vazgeçerek serbest piyasanın işleyişine engel oluşturmamalıdır. Eğer, devlet piyasa ekonomisine uygun bir tarzda eğitim verme kararı alırsa okullar, piyasa ölçütlerine göre fiyatlandırılacak, eğitim emekçileri iş güvencesi, sosyal güvenlik hakkı gibi farklı uygulamalarla korunmayacaktır. Devlet, özel okullardan daha iyi eğitim veriyorsa bu hizmeti mutlaka belli bir bedel karşılığında yapacaktır. Aksi durumda özel öğretim kurumları ile kamuya ait okullar arasında haksız rekabet yaratılmış olur ve okullar özgürce hareket edemez.¹⁶

Piyasanın bir parçası olabilmek için, yaşamlarımızın tam anlamıyla bütünleşmeyen belli kesimlerini ve kurumlarını piyasa ilişkilerine dönüştürmek kolay bir süreç değildir. Bunu yapmak için en az dört nokta üzerinde çalışılması gerekir:¹⁷

1. Odak noktası olan mal ve hizmetlerin alınıp satılabilmesi için, yeniden düzenlenmesi gerekir.

¹⁴ Aydoğanoğlu, *a.g.k.*, s. 50-51.

¹⁵ Eğitim Sen, “Kapitalizmin Yeniden Yapılanması ve Eğitim Politikaları”, KESK, *Değişim Sürecinde Kamu Hizmetleri ve Sendikal Politikalar Sempozyumu* içinde, 1-2 Şubat 2003, Ankara, s. 85-86.

¹⁶ Erkan Aydoğanoğlu, *Eğitimde Toplam Kalite Yönetimi Gerçeği*, Eğitim Sen, Ankara, 2003, s. 16.

¹⁷ Michael Apple, “Eğitim, Piyasalar ve Denetim Kültürü”, *Küreselleşme ve Eğitim*, (Ed. Ebru Oğuz, Ayfer Yakar), Dipnot, Ankara, 2007, s. 12.

2. Bunları devletten sağlayan insanların bunları satın alması konusunda ikna edilmesi gerekir.
3. Bu alanda çalışan kişilerin çalışma koşulları ve bakış açısı bir yandan kolektif anlayışa ve “kamu” hizmeti sağlama anlayışına dayalı modelden çıkartılıp, diğer yandan işverenler ve yatırımcılar adına kar elde etmek üzere çalışma ve piyasa disiplinine tabi olma biçimine dönüştürülmelidir.
4. İş dünyası, daha önce piyasalaşmamış alanlara girerken, karşılaşılabilecek riskler devlet tarafından mümkün olduğunca karşılanmalıdır.

Türkiye ekonomisine ve özellikle merkezi bütçe çerçevesinde kamu kaynaklarının tahsisine bakıldığında, 1980 sonrası oluşturulan merkezi bütçelerin giderek piyasa mekanizması ile bütünleşmeyi sağlayacak şekilde oluşturulduğu ve kamu kaynaklarının sosyal hizmetlerin dışındaki alanlara kaydırılarak, piyasaya terk edildiği görülmektedir. Bütçenin toplam ekonomi içindeki payının yetersizliği, yeterli vergi kaynağının olmaması, ekonomik gelişme sürecinin istenen düzeyde gerçekleşmemesi nedeniyle kamu hizmeti uygulamalarının geliştirilmesi bilinçli olarak engellenmiştir.¹⁸

2000 yılı itibarıyla dünya genelinde eğitim sektöründe yapılan kamusal harcamalar 2 trilyon doları geçmektedir. Bu tutar dünya genelinde 50 milyon öğretmen, 1 milyar öğrenci ve yüz binlerce eğitim kurumunu kapsamaktadır. Bu muazzam büyüklük, sermayenin gelecekteki yatırımları için önemli bir kar alanı olarak görülmektedir. Eğitim, neoliberal politikalar açısından diğerlerinden hiçbir farkı olmayan bir meta olarak tanımlanmıştır. Neoliberal düşünürlere göre her alanda olduğu gibi eğitimde de rekabetçi bir piyasa oluşturulması kaçınılmazdır ve eğitimin artık piyasada alınıp-satılabilecek bir özel mal olduğu kabul edilmelidir.¹⁹ Bu durum, çoğunlukla kamu eliyle yürütülen kamu hizmetlerinin özelleştirilmesinin en temel gerekçelerinden birisi olarak görülebilir.

“Özelleştirme politikasının doğuş nedeni, kamu mekanizmalarının değil, piyasa mekanizmalarının bunalımında saklıdır. Kendine ayrılmış alanda kârlılık düşüşünü aşamayan piyasa mekanizmaları, bunalımı

¹⁸ Eğitim Sen, “Kapitalizmin Yeniden Yapılanması ve Eğitim Politikaları”, KESK, *Değişim Sürecinde Kamu Hizmetleri ve Sendikal Politikalar Sempozyumu* içinde, 1-2 Şubat 2003, Ankara, s: 86.

¹⁹ Eğitim Sen, *Demokratik Eğitim Kurultayı (1. Cilt)*, Eğitim Sen, Ankara, 2005, s. 24.

ancak yeni kârlı yatırım alanları açarak aşabilmektedir”.²⁰ Yaşanan krizlerin kaynağını oluşturduğu ileri sürülen sosyal harcamaların mali kriz yaratma kapasiteleri söz konusu değil iken, yaşanan krizlerin maliyetinin en çok sosyal harcamalar üzerinde hissedilmesi dikkat çekicidir. Yine benzer bir şekilde, krizin öncelikli sorumlusu olan sermaye kesimine yönelik hiçbir tedbir söz konusu değilken, kısıtlamaların eğitim, sağlık gibi kamusal hizmetlerden başlatılması ayrıca üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur.

Eğitimi piyasanın koşullarına bırakmanın ve sermayeye yeni yatırım alanları açmanın yanı sıra “eğer eğitim birey için daha sonra kazanılacak ek kazanç anlamına geliyorsa bireyin bu kazancın maliyetine katlanması gerekir” anlayışı kabul ettirilmeye çalışılmaktadır. Dolayısıyla eğitim, “insan sermayesine yapılan en önemli yatırımdır” anlayışı sonucunda fatura, “kaynak yokluğu” gerekçesiyle, eğitimi alan bireylerin üzerine yıklanmaktadır.

Eğitimde kaynak sorunu, kaynak kıtlığından çok, kaynaklar üzerinde söz hakkını elinde tutan sınıfların tercih farklılığından ortaya çıkar. Kaynakların dağıtılması, farklı ekonomik-toplumsal sistemlerde, kaynaklar üzerindeki hakimiyetin farklı olduğu, egemen sınıfların tercihleri doğrultusunda çözülür. Ekonominin (ekonomide güçlü kesimlerin, kapitalist sistemde sermayenin) tercihlerine ve bu tercihler çerçevesinde oluşturulan ideolojik şekillenmelere göre eğitim hizmetinin niteliği ve özelliği farklı algılanır. Bu algılamalar bireysel tercihler olarak yansıtılarak, hangi hizmet söz konusu ise, ona olan talep şekillendirilir. Bu nedenle, eğitimde kaynak sorunu, farklı toplumsal-ekonomik sistemlerde eğitimin anlamı ve değerinin nasıl kavrandığına göre farklılıklar gösterir.²¹

Eğitimin emeğe nitelik kazandıran ve beşeri sermaye oluşumuna katkı yapan bir birikim aracı olarak görüldüğü kapitalizmde, hizmet maliyetinin kısmen sermayeden alınıyor olması yanında, bizzat sermayenin ekonomi ve toplum üzerindeki gücü nedeniyle, aynı anda karar yetkisinin de, kaçınılmaz olarak, sermayeye geçmesine neden olmaktadır. Kapitalist sistemlerde bütçeleme sisteminin mantığı, devletin görece bağımlılığı görüşüne dayanır; toplumsal fonlar güçlü sermaye dürtüsü doğrultusunda kullanılır. Hal böyle olunca, maliyet tasarrufu dürtüsü

²⁰ Birgül Ayman Güler, *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi: Yapısal Uyarılma Politikaları 1980-1995*, İmge Kitabevi, İkinci Baskı, Ankara, 2002, s. 18.

²¹ Eğitim Sen, *Demokratik Eğitim Kurultayı (1. Cilt)*, Eğitim Sen, Ankara, 2005, s. 40-41.

ile tetiklenen sermayenin davranışı, birinci aşamada eğitim hizmetinin genişliğini, ondan da önemli olarak, içerik ve niteliğini kendi gereksinimi ile sınırlı tutmak; ikinci aşamada da, piyasa olanaklarının elverdiği ölçüde, yaratılan beşeri sermayenin getirisine olabildiğince yüksek oranda el koymaktır. Bunun yolu da eğitim kurumlarını sayıca artırıp, nitelik olarak bazı kurumları öne çıkarmak, hizmetin ticarileştirilmesi yoluyla hem arzı talebe uyarlamak, hem de maliyetin olabildiğince büyük bölümünü hizmetten yararlananların üzerine yıkmaktır.²²

Yıllardır “kamu reformu” olarak adlandırılan kamu hizmeti ve kamu örgütlenmesini tasfiye planı, 1980’den bu yana kararlı ve bilinçli bir şekilde sürdürülmektedir. 1980’li yıllarda parçacı biçimde yürütülen çalışmalar, küresel sermayenin gereksinmelerine uygun sınai işgücü yaratmak amacıyla, ilki 1984 ve ikincisi 1988 yılında “Sınai Eğitim Projesi”, 1985 yılında “Endüstriyel Okullar Projesi”, 1987 yılında “Yaygın Mesleki Eğitim Projesi” konularında Dünya Bankası kredileri çerçevesinde yürütülmüştür.²³

Eğitimde kamu hizmeti, öncelikle “eğitimde katkı payı” uygulamasıyla; özel sermaye kesimlerinin doğrudan okul işletmeciliğine girmek üzere desteklenmesiyle; eğitim hizmetlerinin kantin, taşıma, temizlik işleri, ders kitapları sağlama gibi temel destek alanlarında ticarileştirilmesi ve taşeronlaştırılmasıyla piyasa sistemine açılmıştır. Nitekim siyasi iktidarlar yıllardır, eğitimin her alanında özel teşebbüsün destekleneceğini ve özel teşebbüsün eğitimdeki payının artırılacağını hedef olarak belirlemiştir.²⁴

EĞİTİMDE ÖZELLEŞTİRME ADIMLARI

Türkiye için en önemli, en yaygın hizmet alanı eğitim alanıdır. Eğitim sistemi, yıllardır sürdürülen bilinçli politikalar sonucu tam bir sorun yumağı haline gelmiş, okul öncesi eğitimden üniversite sistemine kadar eğitimin tüm düzeyleri, en temel işlevlerini bile yerine getiremez hale getirilmiştir. Eğitimde yaşanan sorunları çözmek adına atılan adımların çıkış noktasını, eğitim hizmetlerinin özelleştirilmesine yönelik uygulamalar oluşturmaktadır.

Eğitimin özelleştirilmesi denilince, kamuya ait eğitim kurumla-

²² Eğitim Sen, *a.g.k.*, s. 42-43.

²³ Eğitim Sen, “Kapitalizmin Yeniden Yapılanması ve Eğitim Politikaları”, KESK, *Değişim Sürecinde Kamu Hizmetleri ve Sendikal Politikalar Sempozyumu* içinde, 1-2 Şubat 2003, Ankara, s. 87.

²⁴ Eğitim Sen, *a.k.*, s. 88.

rında ücret alınması ve giderek bu ücretin yükseltilmesi politikalarının geliştirilmesi, özel öğretim kurumlarının kurulması, eğitim hizmetleri veren kamusal olmayan şirketlerle yönetim anlaşmaları yapılması ve toplumun, eğitimi parasal olarak desteklemesini teşvik edici önlemler alınması gibi farklı uygulamalara rastlamak mümkündür.

Kamusal parasız eğitim hakkı, hızla paralı eğitime dönüştürülmektedir. Bölgeler, iller, okullar ve toplumsal kesimler arası eşitsizlikler düşünüldüğünde, toplumdaki gelir grupları açısından varsılların lehine yoksulların aleyhine bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Ailelerin bir çocuğa eğitim öğretim yaşamı boyunca yaptığı harcama yaklaşık 50 bin YTL olarak hesaplanmaktadır. Bu hesaplama içerisine; servis, etüd (kurs) özel ders, dershane harcamaları dahil değildir. Eğitim hizmetinden toplumun tüm kesimlerinin yararlanması uzun bir süredir hak olmaktan çıkarılmış, sadece ekonomik gücü olanlar için bir “fırsat” haline getirilmiştir.²⁵

Eğitim sistemi, her geçen yıl daha fazla paralı hale getirilirken bu durum, milyonlarca öğrenci velisi için de önemli bir sıkıntı kaynağıdır. Veliler çocuklarını okutabilmek için bütçelerine göre çok yüksek oranlarda harcama yapmak zorunda kalmaktadır. Öğrenciler arasındaki eşitsizlikleri derinleştiren paralı eğitim uygulamaları nedeniyle her yıl çok sayıda çocuk ve genç eğitim sisteminin dışına itilmektedir. 2002–2003 eğitim öğretim yılında ilköğretimde bir öğrenci velisinin yaptığı eğitim harcaması 720 YTL iken, aradan geçen beş yıllık dönemde bu rakam 2.460 YTL’ye ulaşmış, başka bir ifade ile sadece velilerin cebinden çıkan para 3 kattan fazla artmıştır.²⁶ Eğitimin finansmanına katkı sadece öğrenci velilerinden toplanan paralarla da sınırlı değildir. Her yıl kayıt dönemlerinde “bağış” adı altında toplanan paralar yanında, öğrenci velilerinden kağıt, temizlik malzemesi, duvar boyası vb ihtiyaç maddelerinin de toplandığı bilinmektedir.

Türkiye’de eğitim harcamalarının finansman kaynaklarına göre dağılımına bakıldığında, harcamaların niteliği ve oransal büyüklüğü hakkında bütünlüklü bir fikre sahip olmak ve Türkiye’nin eğitim hizmetlerinin ticarileşmesinde hangi noktaya geldiğini anlamak kolaylaşmaktadır.

²⁵ Eğitim Sen, *2007–2008 Eğitim Öğretim Yılı Başında Eğitimin Durumu Raporu*, 2007.

²⁶ Eğitim Sen, “Eğitim Harcamaları Öğrenci Velilerini Bu Yıl da Zorlayacak”, 18 Ağustos 2007.

Tablo 1: Türkiye’de Eğitim Harcamalarının Finansman Kaynaklarına Göre Dağılımı²⁷

Yıl	Merkezi Hükümet	Hane Halkı	Özel - Tüzel Kişi ve Kuruluşlar	Yerel idareler
2001	%67	% 31	% 1,5	% 0,5
2002	%64	% 33	% 2	% 1
2003	%61	% 35,5	% 2,5	% 1
2004	%59	% 37,5	% 2,5	% 1
2005	%56	% 39	% 3,5	% 1,5
2006	%55	% 39	% 4	% 2

2001–2006 yılları arasında, eğitim harcamalarının finansman kaynaklarına göre dağılımına bakıldığında, eğitimin finansmanında neyin hedeflendiğini görmek kolaylaşmaktadır. Tabloya göre 2001 yılında merkezi hükümetin eğitim finansmanı içindeki payı % 67 iken, 2006 yılında bu rakam % 55 düzeyine gerilemiştir. Aynı dönem içinde hane halkı katkısının % 31’den, % 39 seviyelerine yükseldiği görülmektedir. Burada asıl dikkat çekici olan nokta, özel-tüzel kişi ve kuruluşlar ile yerel idarelerin payında görülen oransal artıştır. Bu durumu, eğitimde özelleştirme uygulamalarının altyapısını güçlendirmek amacıyla hayata geçirilmeye çalışılan yerelleşme politikaları ile ilişkilendirmek mümkündür. Merkezi yönetimden kaynaklı sorunlar gerekçe gösterilerek bir taraftan eğitimde yerinden yönetim uygulamaları öne sürülürken, diğer taraftan yerel güçlerin katkısı ön plana çıkarılması, eğitimde özelleştirme politikalarının meşru bir temele oturtulmak istendiğinin göstergesidir.

Eğitimde yaşanan ticarileşme ve özelleştirme uygulamaları, bütçe rakamları ve bütçeden yatırımlara ayrılan payın miktarındaki değişimlere bakılarak da anlaşılabilir. 2002–2007 yılları arasında temel aldığımızda, eğitim bütçesinden yatırımlara ayrılan payın düzenli olarak azaldığı görülmektedir. Eğitimin sorunlarını çözmek için atılması gereken en somut adım, eğitim alanındaki kamu yatırımlarının artmasıdır. Ancak son yıllarda, diğer tüm alanlarda olduğu gibi, eğitim alanında da yatırımlara ayrılan pay, yıllar içinde belirgin bir oranda azalmıştır. Eğitim yatırımlarının sistematik olarak azaltılması, Türkiye’de eğitim sisteminin geleceği açısından son derece düşündürücüdür.

²⁷ Eğitim Sen, *Eğitimde AKP’nin 5 Yılı*, Eğitim Sen Yayınları, Temmuz 2007, s. 13.

Tablo 2: MEB Bütçesi ve Eğitim Yatırımına Ayrılan Pay²⁸

Yıllar	MEB Bütçesi	MEB Yatırım Bütçesi	MEB Bütçesinden Yatırıma Ayrılan Pay (%)
2002	7 460 991 000	1 281 690 000	17,18
2003	10 179 997 000	1 479 050 000	14,53
2004	12 854 642 000	1 244 150 000	9,68
2005	14 882 259 500	1 230 306 000	8,27
2006	16 568 145 500	1 411 498 000	8,52
2007	21 355 534 000	1 490 000 000	7,49

Tablo 2’de, Milli Eğitim Bakanlığı bütçesinin ve MEB yatırım bütçesinin son altı yıldaki gelişimi gösterilmektedir. Tabloda ilk göze çarpan nokta 2002-2007 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı bütçesinin yıllar içinde artmasıdır. Her ne kadar belirgin bir artış görülsede bu artışın öğrenci sayısı, yeni yapılan okul ve derslik sayısının gerisinde kaldığını belirtmek gerekir. Bütçe rakamları yıllar itibariyle artmış olmasına karşın, yatırım harcamalarının aynı düzeyde artmamış olması, artışın eğitim yatırımları dışındaki alanlara kaydırıldığını göstermektedir.

2002 yılında Milli Eğitim Bakanlığı bütçesinin % 17-18’i yatırımlara ayrılırken, aradan geçen beş yıllık AKP iktidarı sürecinde bu pay sürekli azalmış ve 2007 yılında, 2002’deki rakamın yarısının da altına düşmüştür. 2007 yılında MEB bütçesinden yatırımlara ayrılan pay sadece % 7 olarak gerçekleşmiştir. Sadece son beş yılın rakamlarına bakıldığında, eğitim yatırımlarının nasıl bitirilme noktasına getirildiğini görmek mümkündür.

Türkiye’de eğitim sistemi içinde bulunduğu durumu, OECD ülkelerinde öğrenci başına yapılan eğitim harcamaları miktarı bakımından değerlendirmek mümkündür. Eğitime bütçeden eğitime ayrılan payın artıyor gibi görünmesine karşın, eğitime ayrılan kamu kaynaklarının yetersiz olduğunu OECD verileri de doğrulamaktadır. OECD’nin her yıl yayınladığı “Bir Bakışta Eğitim Raporu”, üye ülkelerin ilköğretimden yükseköğretimin sonuna kadar öğrenci başına yapılan harcamalarını göstermektedir.

²⁸ Eğitim Sen, *a.k.*, s. 11.

Tablo 3: Eğitim Kademelerine Göre Öğrenci Başına Yapılan Harcama (ABD Doları)²⁹

Ülkeler	İlköğretim	Ortaöğretim	Yükseköğretim	İlköğretimden Yükseköğretime
Çek Cumhuriyeti	2.791	4.779	5.711	4.484
Fransa	5.082	8.737	7.322	7.880
Yunanistan	4.595	5.213	4.521	5.135
Macaristan	3.841	3.692	5.607	4.326
İtalya	7.390	7.843	4.812	7.723
Meksika	1.694	1.922	4.834	2.128
Polonya	3.130	2.889	3.893	3.323
Türkiye	1.120	1.808	4.231	1.527
OECD Ortalaması	5.832	7.276	7.951	7.061

Eğitim kademelerine göre öğrenci başına yapılan harcamalarda Türkiye, pek çok konuda olduğu gibi, kişi başı eğitim harcamasında da OECD ülkeleri arasında son sırada yer almaktadır. OECD rakamlarına göre Türkiye’de devletin öğrenci başına yaptığı yıllık eğitim harcaması miktarı ilköğretimde 1.120 dolar, ortaöğretimde 1.808 dolar, yükseköğretimde 4.231 dolardır.

İlköğretimden yükseköğretime kadar yapılan tüm eğitim harcamaları açısından bakacak olursak; Türkiye’de bir öğrenci için yapılan harcamanın öğrenci başına 1.527 dolarda kaldığı görülmektedir. Tablo 3’te de açıkça görüldüğü gibi Türkiye kişi başı öğrenci harcamaları bakımından hem diğer ülkelerin gerisinde, hem de OECD ortalamasının çok altındadır. Öğrenci başına yapılan eğitim harcaması miktarının bu kadar düşük olması, ülkemizde devletin kamu eğitimine verdiği önemi göstermesi açısından düşündürücüdür.

ÖZEL ÖĞRETİME DESTEK POLİTİKALARI

Mevcut eğitim sisteminin kamu merkezi ve eşit olmayan yapısına yönelik eleştirileri, siyasi iktidarların bu durumu gerekçe göstererek, özel kesime kaynak aktarmaya yönelik çabaları ve uygulamaları ile güçlendirmemiz mümkündür.

AKP Hükümeti tarafından 2006 yılında gündeme getirilen Özel Öğretim Kurumları Kanunu Taslağı’nın genel gerekçesinde “*Eğitimde planlama, öğretim programlarını geliştirme, denetleme ve koordinasyon işlevi dışındaki hizmetlerin özel sektör tarafından yürütülmesi,*

²⁹ OECD, *Education at a Glance*, s. 186.

Devletin eğitim yükünü hafifleteceği gibi finans sorunlarının aşılmasında da etkili olacak ve daha kaliteli eğitim verilmesinde olumlu gelişmelere ortam hazırlayacaktır” sözleriyle belirtilen hedef, eğitimin iddia edildiği gibi bir kısmının değil, tamamının piyasa mekanizmasına terk edileceğinin itirafı niteliğindedir. Milli Eğitim Bakanlığı’nın görevleri planlama, öğretim programları geliştirme, denetleme ve koordinasyon ile sınırlandırılmakta, eğitimin kamusal finansmanından ise söz edilmemekte ve eğitimde sorunların “özel öğretim” ile aşılabacağı iddia edilmektedir. Bu durum, hükümetin asıl niyetinin kamusal eğitim hizmetini tamamen piyasa koşullarına terk ederek özelleştirmek olduğunu göstermektedir.³⁰

AKP Hükümeti tarafından yapılan değişikliğin amacı, özel okul sektörünün eğitim sistemi içindeki payını % 1,9’dan % 10’lara çekmektir. Pek çok devlet okulu elektrik, su ve doğalgaz faturalarını ödemekte zorluk çekerken, özel okulların neredeyse tüm harcamalarında indirimle gidilmesi, ayrıca ekonomik teşvikler sunulması büyük bir çelişkidir. Yapılmak istenen düzenleme ile kamu kaynaklarının “ticari amaçlı” kurulan özel öğretim kurumlarına aktarılması hedeflenmektedir³¹. Üstelik düzenleme sadece bununla da sınırlı değildir. “Özel öğretimi özendirmek ve özel okulları doğrudan kamu kaynaklarıyla desteklemek amacıyla hazırlanan tasarının öğrencileri, hepsi “kâr etmek” amacıyla kurulmuş, kontenjanlarını dolduramayan, kimi çevrelerce değişik amaçlarla kurulmuş vakıf ve cemaatlere bağlı okullara yönlendirmeyi amaçladığı açıktır”³².

2006 yılında 625 Sayılı Özel Öğretim Kurumları kanununda yapılan değişiklik ile Türkiye’nin bu konudaki eğitim anlayışı değiştirilmiş, özel öğretim kurumlarının her yönden desteklenmesi için düzenlemeler yapılmıştır. Oysa 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanununda öncelik kamudadır. Bir yandan eğitimin bütün yükünün devletin sırtında olduğu, eğitime kaynak aktarmakta güçlük çekildiği dile getirilirken, diğer yandan özel öğretimi teşvik etmek için kamu gelirlerinden dolaylı olarak kaynak aktarılmak istenmesini ciddi bir çelişki olarak değerlendirmek gerekir.

Soruna özel okullar ve dersane sayıları üzerinden bakıldığında ise, kamu eğitiminin giderek artan oranda “özel girişim” tarafından kuşatıl-

³⁰ Eğitim Sen, *Özel Öğretim Kurumları Kanunu Tasarısı Ne Getiriyor? Raporu*, 2006.

³¹ *a.k.*, s. 1.

³² *a.k.*, s. 3.

dığı görülebilir. Söz konusu kuşatmayı, eğitimin değişik kademelerindeki özel okulların sayısına, bu okullarda okuyan öğrenciler ve çalışan öğretmenlerin toplam sayılarındaki değişime bakarak açıklamak mümkündür.

Tablo 4: Özel Okul Öncesi Eğitim, Özel İlköğretim ve Özel Ortaöğretim Kurumları Okul, Öğrenci ve Öğretmen Sayılarındaki Değişim³³

Öğretim Yılı	Öğrenci Sayısı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı
2002–2003	217.930	20.730	2900
2006-2007	359.131	36.003	6889
Artış	141.201	15.270	3989
Artış Oranı	% 65	% 73.6	% 137,5

Geçtiğimiz beş yıllık dönemde, özel öğretim kurumları, öğrenci ve öğretmen sayılarındaki artışlar Tablo 4’te görülmektedir. 2002–2003 eğitim öğretim yılında özel öğretimde 20.730 okul, 217.930 öğrenci ve 2900 öğretmen varken, 2006–2007 eğitim öğretim yılı başında okul sayısı % 73.6 artışla 36.003’e, öğrenci sayısı % 65 artışla 359.131’e, öğretmen sayısı ise %137,5 artışla 6.889’a çıkmıştır. Özel öğretim rakamlarının bu kadar hızlı artmasının ardında, özellikle AKP Hükümeti dönemindeki doğrudan ve dolaylı teşviklerin etkisi olduğu açıktır.

Eğitimin ticarileştirilmesi açısından dikkat çeken bir diğer nokta, eğitim sisteminin yıllardır kanayan yarası olan özel dersane sistemidir. Dershane sistemi, bugün başlı başına bir sektör haline gelmiştir. Eğitime yeterli kaynak ayrılamaması, okullarımızda nitelikli eğitim verilememesi, özel dersane sisteminin her geçen gün büyümesine ve neredeyse kamu okullarına alternatif kurumlar olarak düşünülmesine neden olmuştur.

Tablo 5: Özel Dershane, Öğretmen ve Öğrenci Sayıları³⁴

Yıllar	Özel Dershane Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
2002–2003	2.122	19.881	606.522
2003–2004	2.568	23.730	668.673
2004–2005	2.984	30.537	784.565
2005–2006	3.928	41.031	925.299
2006–2007	3.986	47.621	1.071.827

³³ Eğitim Sen, *Eğitimde AKP’nin 5 Yılı*, Eğitim Sen Yayınları, Temmuz 2007, s. 16.

³⁴ *a.k.*, s. 17.

Bugün dershanelere giden öğrenci sayısı son beş yılda sürekli artış göstermiş ve 1.071.827'ye yükselmiştir. 2002 yılında özel dersane sayısı 2.122 iken, 2007 yılında bu rakam 3.986'ya ulaşmıştır. Aynı dönemde öğretmen sayısı ise, 19.881'den 47.621'e yükselmiştir. Dersane sisteminin gelişmesiyle birlikte eğitim sisteminin nitelik olarak daha da gerilediği söylenebilir. Eğitimin niteliği düştükçe özel ders ve dersane sistemi büyümüştür. Bu durumun doğal sonucu olarak, eğitim sistemi ve veliler, bir anlamda dershanelere çalışmaya başlamış, ekonomik gücü olan veliler astronomik rakamlarla çocuklarını dershaneye gönderirken, ekonomik gücü olmayan velilerin çocukları doğrudan sistemin dışına itilmiştir.

Eğitim, Türkiye'de kamuya yönelik her türlü yapısal uygulamanın başlatıldığı temel alanların başında gelmektedir. Esnek çalışmanın etüdü niteliğinde olan "norm kadro" uygulaması öncelikle eğitim işkolunda başlatılmış ve sonrasında kamunun diğer alanlarında uygulanmıştır. İstihdam biçimlerine ilişkin olarak yapılan temel çalışma, 1999'dan bu yana geçerli olan "norm kadro" uygulamasıdır. Bu uygulamanın temelinde, kamuda "temel görevler" (adalet, savunma, içişleri gibi) dışında kalacak her kamu personelini, "esnek" biçimde gereksinim olan yerde görevlendirebilme yatmaktadır. Öğretmenlerde norm kadroların belirlenmesinde özellikle ders yükleri, branşlar gibi başlıklar belirleyici olmaktadır. Ortaya çıkan hizmet planları çerçevesinde norm kadro dışı kalan öğretmenler "depoya" alınmış ve gereksinim görülen yerlerde görevlendirilmiştir. Eğitim emekçileri açısından, belirsizlik, güvensizlik, yabancılaşma ve örgütsüzleşme anlamına gelen bu uygulama zaman içinde çeşitli uygulama değişiklikleriyle sürdürülmüştür.³⁵

Eğitimde bir diğer önemli özelleştirme hamlesi de, Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2005 yılında yayınladığı bir genelge ile Okul Aile Birlikleri'ni okullarda bağış adı altında kayıt parası toplamaya, okul kantinlerini, otoparklarını, spor salonlarını işlettirmeye yetkili kılması olmuştur. Bu genelge ile devlet okullarında bağış adı altında yürütülen zorunlu bağış uygulaması açık biçimde yasal bir nitelik kazanmıştır. Anayasa'nın ilköğretim okullarında eğitimin parasız olduğunu vurgulayan 42. maddesi ile çelişen bu genelgenin sonuçları, hemen her alanda hissedilmeye başlanmıştır.

Öğrenci velilerini okul yönetimine ve karar alma sürecine katmak

³⁵ Eğitim Sen, *Eğitimde Özelleştirme Uygulamaları Raporu*, Eylül 2007, s. 3.

amacıyla okul aile birliklerinin yetkilerinin artırıldığıının savunulmasının aksine, bu birlikler mafya tarzı örgütlenmelerin ağına düşmeye başlamıştır. Özellikle otopark rantının oldukça yüksek olduğu büyük şehirlerde okulların bahçelerini otopark olarak işletme yetkisini ele geçirmek isteyen bu tip yapılar, okul aile birliklerine sızmaya başlamışlardır. Çeşitli illerden Eğitim Sen'e ulaşan "kayıt için istenen belgeler" listesinde, okul aile birliklerinin banka hesap numaralarına büyük miktarlarda "bağış" yatırılmasının kayıt için zorunlu kılındığı da kanıtlanmıştır. Hatta bu genelgeyi hazırlayan Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanı, kayıt parasının doğal olduğunu savunmuş ve "ben de çocuğumun okuluna veriyorum" diyerek devlet okullarında kayıt parası uygulamasının ulaştığı noktayı göstermiştir. Ayrıca, okul aile birliklerinin yetkilerinin artırılması yoluyla veli katılımının artırılmasının amaçlandığı vurgulanmasına rağmen, sonuç böyle olmamıştır. Okul Aile Birlikleri'nin yetkileri ticari anlamda artırılmıştır ve bu durumun farkında olan yoksul öğrenci velileri, okul aile birliklerinde kendilerinden para ve yardım isteneceğinin farkında olarak bu birliklerde yer almaktan çekinmişlerdir. Sonuç olarak okul aile birlikleri, devlet okullarının birer ticari işletmeye çevrilmesini sağlamaya dönük bir paravan işlevi görmüş ve bu amaca hizmet etmeleri için ticari yetkileri artırılmıştır.³⁶

Bir bütün olarak kamu hizmetlerinde çalışma biçimlerinin yani üretimin/hizmetin örgütlenme biçiminin değiştirilmesi öngörülmektedir. Elbette bu yeni biçimin adı diğer alanlarda olduğu gibi "esnek çalışma"dır. Buna göre, "performansa dayalı çalışma" ve "işe göre ücretlendirme" temel ilkedir. Ücretlendirmeye sadelik getirileceği gerekçesiyle, performansa dayalı ücret politikası hedeflenmektedir. Kamuda ücretlendirmede temel belirleyen hizmetin gerektirdiği nitelikler olmaktan çıkarılmakta, tıpkı özel sektörde olduğu gibi, rekabet ve performans esaslarına dayandırılmaktadır. Bu uygulamanın temelinde, kamu emekçileri arasında rekabet yaratarak, personel maliyetlerinin düşürülmesi vardır.³⁷

29 Ocak 2003 tarih ve 2003/5213 Sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı örgün eğitim kurumlarında kısmi

³⁶ Deniz Yıldırım, "Bağış Yasal, Kayıt Parası Yasakmış", 19 Eylül 2005, *Evrensel Gazetesi*, s. 2.

³⁷ Bu konuyla ilgili ayrıntılı bir değerlendirme için bakınız; Erkan Aydoğanoglu, "Eğitimde Performans Değerlendirme Uygulaması", <http://www.egitimsen.org.tr/index.php?yazi=740>, 18 Ekim 2006.

zamanlı geçici personel çalıştırılması uygulamasına resmen geçilmiştir. Bu uygulama gereği eğitim personeli, kadrosuz olarak, SSK hükümlerine tabi şekilde ve ders başı ücret olarak çalıştırılmaya başlanmıştır. Kadrosuz, her türlü güvenceden yoksun olarak istihdam edilmek istenen öğretmenlerin artık adı da değişmiş, eğitim sistemi için son derece önemli değerleri çağrıştıran öğretmenlik mesleği yerine “usta öğretici”, “eğitmen”, “dil öğreticisi” gibi yeni sıfatlar türetilmiştir.³⁸

Eğitim alanında yaşadığımız piyasalaştırma, ticarileştirme ve özelleştirme saldırısında, Dünya Bankası gibi uluslararası kapitalist sistemin önemli finans kurumlarının olduğu gibi, Avrupa Birliği’nin de payı bulunmaktadır. Zira Dünya Bankası ve Avrupa Birliği, üye aday ülkelerin yapısal dönüşümlerini ortak yürüttükleri projelerle hayata geçirmeye çalışmakta ve her aşamasını denetlemektedirler.³⁹

Uzunca bir süredir Milli Eğitim Bakanlığı, eğitim kurumlarına yardımcı hizmetli almamaktadır. Eğitim kurumlarının çoğunda kadrolu olarak çalışan hizmetli yoktur. Birkaç bin öğrencisi olan okullarda bile bir veya iki yardımcı hizmetli görev yapmaktadır. Son birkaç yıldır, özelleştirilen kurumlarda görev yapan personelin bir kısmı (özellikle emeklilik süresinin dolmasına kısa süre kalanlar) Milli Eğitim Bakanlığı’na geçici personel olarak alınmıştır. Bu şekilde görevlendirilen personel ile bir yıl için on aylık süre ile sözleşme yapılmakta, yıllık izin hakkı verilmemekte, raporlu olduklarında ücretleri kesilmekte, sendikaya üye olmaları yasaklanmakta ve iş güvencesiz olarak çalıştırılmaktadır. Günlük temizliklerini bile yapamaz duruma gelen eğitim kurumları, dışarıdan hizmet satın almaya veya bazı yerlerde öğrenci velilerine bu işleri yaptırmaya başlamıştır.⁴⁰

Eğitim hizmetlerinin ticarileştirilmesi ve özelleştirilmesi hizmetin gerçekleşmesinden sunumuna kadar bütün aşamalarında adım adım piyasa mekanizmasının işleyişine terk edilmekte, dünyanın her yerinde temel bir insan hakkı olarak kabul edilen eğitim hakkı, hızla bir hak olmaktan çıkarılmaktadır. Burada asıl düşündürücü olan bu sürecin tüm dünyada eş zamanlı olarak uygulamaya konmuş olması ve bu girişimlere karşı gerekli tepkilerin yeterince gösterilememesidir.

³⁸ Eğitim Sen, *Eğitimde Özelleştirme Uygulamaları Raporu*, Eylül 2007, s. 3.

³⁹ Süreci Avrupa Birliği ve Dünya Bankası’nın birlikte yürüttüğünü görmek için resmi internet sitesine bakılabilir: <http://web.worldbank.org/wbsite/external/countries/ecaext/eueinpext/n/0,,menupk:590772~pagepk:141159~pipk:141110~thesitepk:590766,00.html>.

⁴⁰ Eğitim Sen, *Eğitimde Özelleştirme Uygulamaları Raporu*, Eylül 2007, s. 4.

SONSÖZ

Eğitimde gerçekleşen değişim eğilimleri dünya çapında gerçekleşen bir sürecin ürünüdür. Dünya düzeyinde eş zamanlı olarak gerçekleşen bu eğilimlerin yapısal bir sürecin yani kapitalizme özgü dinamiklerin günümüzde ulaştığı düzeyin sonuçları olduğunu belirtmek gerekir. Böyle bir yaklaşım, pratik süreçte karşılaştığımız farklılıkların sadece Türkiye'ye özgü dinamikler olmadığını görülmesi açısından önemlidir.

Eğitimin, “iş dünyasının” ve piyasanın değişen bilgi ve beceri taleplerini karşılamak için rekabet temelinde yeniden yapılandırılması sonucu, eğitim hakkı, fırsat eşitliği, toplumsal adalet, yurttaşlık vb eğitimin toplumsal işlevine yön veren ilkeler gözden düşürülmüş, rekabet, girişimcilik ve “kendi kendine yetme” anlayışı eğitimde ve eğitim hizmetlerinin sunumunda temel kabul haline getirilmiştir.

Bugün tüm dünyada, eğitim sistemlerine egemen olmaya çalışan anlayış, (Latin Amerika'daki birkaç olumlu uygulamayı dışarıda tutarsak) eğitimi bir insan hakkı olarak değil, karşılığı ödenmesi gereken bir “müşteri hizmeti” olarak görmektedir. Eğitim sistemlerinde yapılan değişiklikler ve açılan “reform paketleri”nin temelinde “müşteri hizmeti” anlayışının yerleştirilmesi ve yaygınlaştırılması olduğunu söylemek mümkündür.

Piyasacı eğitim sistemi, yaşamın her düzeyinde rekabeti, hizmetin bedelini ödemeyi, yurttaşların müşterileşmesini hedef göstererek, ülkemizin başlıca sorunu olan toplumsal eşitsizliği baş edilmez soruna dönüştürmektedir. Aynı okul içinde sınıflar, aynı bölgede okullar, farklı bölgeler, birbirleriyle rekabet içine sokularak, zaten kıt olan kaynaklarımız heba edilmektedir. Katılımcılıktan anlaşılan “bedele katılmak”tır. Bu durum, bir yandan yolsuzlukları artırırken, bir yandan kaynakların eşitlikçi dağılımını ortadan kaldırmakta, bir yandan da kamu hizmetini eriterek eğitimi piyasaya teslim etmenin aracı olmaktadır.⁴¹

Eğitim hizmeti, bir uçta egemen sistemle uyumlu standart birey yetiştirme alanı olarak ortaya çıkarken, diğer uçta bireyi özgürleştirici, yeteneklerini ortaya çıkaran ve yaratıcılığını geliştiren kişiliğini dönüşüme uğraticı bir üretim alanı olarak görülebilir. Açıktır ki, birinci model eğitimin kapitalizm tipini, ikinci model ise sosyalizm tipini yan-

⁴¹ Eğitim Sen, “Kapitalizmin Yeniden Yapılanması ve Eğitim Politikaları”, KESK, *Değişim Sürecinde Kamu Hizmetleri ve Sendikal Politikalar Sempozyumu* içinde, 1-2 Şubat 2003, Ankara, s. 89.

sıtır. Eğitimin dayanacağı ilkeler finansmanından hizmetin sağladığı sonuçlara kadar geniş bir alanda etkili olur. Bu açıdan, eğitim hizmetinin hangi ilkeler çerçevesinde yapılacağına yönelik olarak yapılacak tercih, en az eğitim politikalarının belirlenmesi ve uygulanması kadar önemlidir.

Eğitim sisteminin içinde bulunduğu sorunların aşılması, Türkiye’de eğitimi hak ettiği noktaya taşımak, ancak gerçekleştirilecek köklü değişikliklerle mümkündür. Bu nedenle eğitim sisteminde gütübirlik çözümler değil, yapısal değişiklikler gereklidir. Okul öncesi eğitimden başlayarak eğitim yatırımlarına, ders kitaplarının hazırlanmasından eğitim yöneticilerinin belirlenmesine; sınıf mevcutlarından eğitimin bilimsel, demokratik, laik yönünün geliştirilmesine; derslik, okul, öğretmen açıklarından eğitimin genel bütçe içindeki payının artırılmasına kadar, eğitimin hemen her kademesinde halktan yana, köklü bir değişime gereksinim vardır.

Özellikle son yıllarda, çeşitli uygulamalarla etkisini hissettiren “hizmeti alan parayı öder” anlayışının sorgulanması önemlidir. Eğitimin; herkesin eşit olarak ulaşabileceği, parasız ve kesintisiz olarak yararlanacağı temel bir insan hakkı olarak kabul edilmesi ve ele alınması gerekir. Her insanın doğuştan hakkı olan eğitim, bilimsel ve demokratik ilke ve değerlere dayandırılmalıdır.

Eğitimi toplumsal bir olgu olarak ele alıp, bu olguyu tanımlayan değişkenlerin bütünsel bir çerçeve içinde analiz edilmesi önemlidir. Eğitim, bir bütün olarak içinde yaşanan toplumsal gerçekliği yansıtır. Burada sadece ekonomik düzey değil, toplumsallaşma süreçleri, ideolojik konumlanmalar, güç ilişkileri vb gibi oldukça karışık bir dizi ilişkinin dikkate alınması gerekir. Soruna bu açıdan bakınca, son yıllarda eğitim sisteminde gözlemlenen değişim eğilimlerinin sadece sermayenin çeşitli düzeylerde yaptığı müdahalelerin ürünü olmadığı bilinmelidir. Kapitalizm, günümüzde ulaştığı aşamaya bağlı olarak, kendi varoluş koşullarını bütünsel olarak yeniden üretirken, doğal olarak bu bütünsel değişimin bir parçası olan eğitimde de yeni bir dizi uygulama yaşama geçirmektedir.

Eğitimin temel bir insan hakkı olduğu, bu nedenle, herkesin nitelikli, kamusal eğitim hakkından yararlanabilmesinin ancak kamusal hizmet anlayışı çerçevesinde gerçekleşebileceği açıktır. Türkiye’de eğitim sisteminin sağlıklı bir yapıya kavuşması, her şeyden önce, eğitimin tüm yurttaşlar için temel bir insan hakkı ve “kamu hizmeti” olarak görülmesinden geçmektedir.

KAYNAKÇA:

- Apple, Michael, *Neoliberalizm ve Eğitim Politikaları Üzerine Eleştirel Yazılar*, Çev: Fatma Gök vd, Eğitim Sen Yayını, Ankara, 2004.
- Apple, Michael “Eğitim, Piyasalar ve Denetim Kültürü”, *Küreselleşme ve Eğitim*, (Ed. Ebru Oğuz, Ayfer Yakar), Dipnot, Ankara, 2007.
- Aydoğanoğlu Erkan, *Eğitimde Toplam Kalite Yönetimi Gerçeği*, Eğitim Sen Yayını, İkinci Baskı, Ankara, 2003.
- Aydoğanoğlu Erkan, “Kamunun Yeniden Yapılanması ve Yeni Personel Sistemi”, <http://www.egitimsen.org.tr/Index.Php?Yazi=791>, (12 Aralık 2006).
- Aydoğanoğlu Erkan, “Eğitimde Performans Değerlendirme Uygulaması”, <Http://www.egitimsen.org.tr/Index.Php?Yazi=740>, (18 Ekim 2006).
- Eğitim Sen, “Kapitalizmin Yeniden Yapılanması ve Eğitim Politikaları”, KESK, *Değişim Sürecinde Kamu Hizmetleri ve Sendikalar Politikalar Sempozyumu* İçinde, Ankara, 1-2 Şubat 2003.
- Eğitim Sen, *Demokratik Eğitim Kurultayı (1. Cilt)*, Eğitim Sen, Ankara, 2005.
- Eğitim Sen, *2007-2008 Eğitim Öğretim Yılı Başında Eğitimin Durumu Raporu*, 2007, (Çoğaltma).
- Eğitim Sen, “Eğitim Harcamaları Öğrenci Velilerini Bu Yıl da Zorlayacak”, 18 Ağustos 2007.
- Eğitim Sen, *Özel Öğretim Kurumları Kanunu Tasarısı Ne Getiriyor?*, Rapor, 2006. (Çoğaltma)
- Eğitim Sen, *Eğitimde AKP'nin 5 Yılı*, Eğitim Sen Yayınları, Ankara, Temmuz 2007.
- Eğitim Sen, *Eğitimde Özelleştirme Uygulamaları*, Rapor, Eylül 2007 (Çoğaltma)
- Güler, Birgül Ayman, *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi: Yapısal Uyarılama Politikaları 1980-1995*, İmge Kitabevi, İkinci Baskı, Ankara, 2002.
- Keskin, Nuray Ertürk ve Aytül Güneşer Demirci, *Eğitimde Çürüyüş*, Kigem Özelleştirme Değerlendirmeleri No:1, Ankara, 2003.
- Milli Eğitim Bakanlığı, *Milli Eğitim İstatistikleri 2006-2007*, Meb Yayını, 2007, Ankara
- OECD, *Education At A Glance 2007*, OECD Yayını, 2007.
- Yıldırım, Deniz “Bağış Yasal, Kayıt Parası Yasakmış”, *Evrensel Gazetesi*, 19 Eylül 2005.